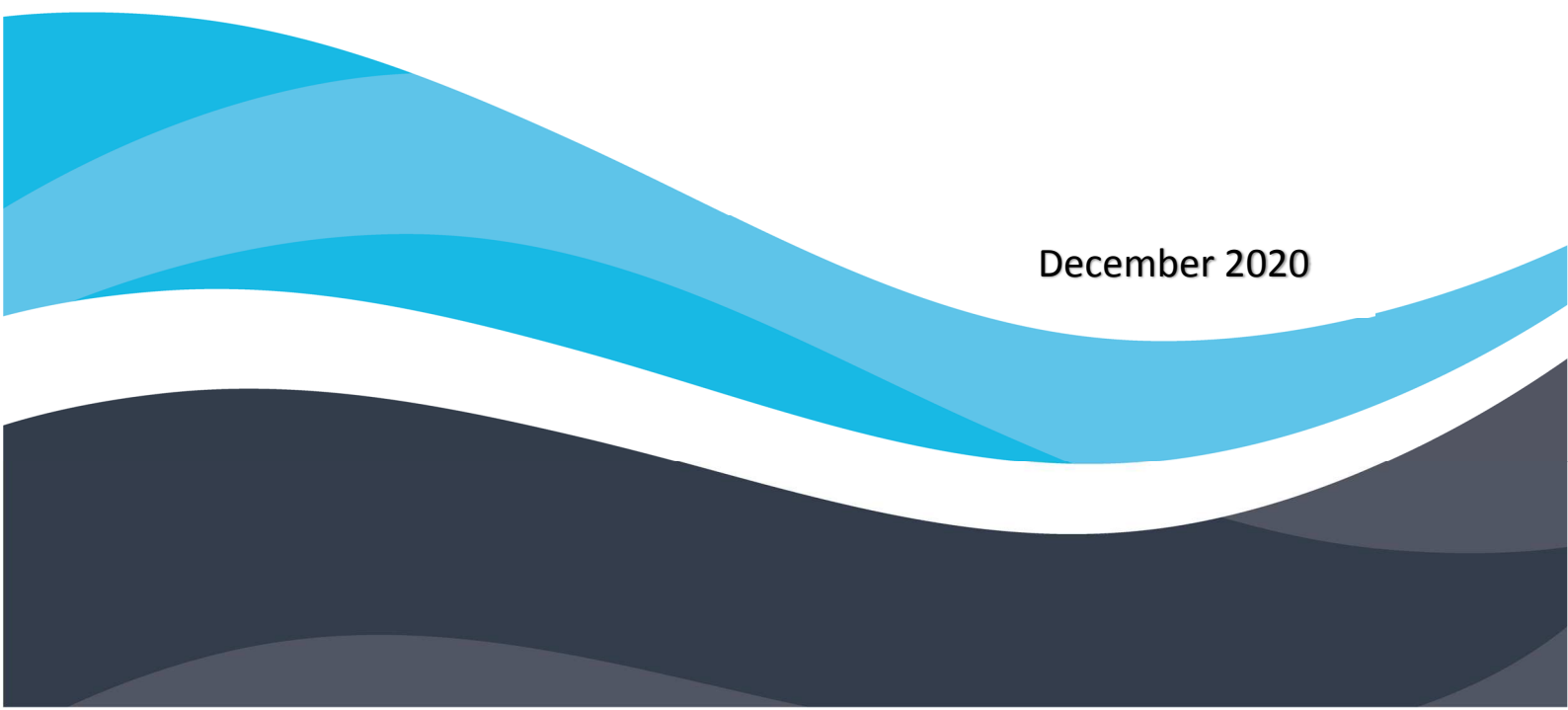

Gemeente **Woensdrecht**

Themaplan Ouderen

December 2020

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	
Voorwoord.....	
1. De Woensdrechtse ouderen.....	
2. Onze aanpak.....	
3. Pijlers	
3. 1 Pijler Vitaal.....	
3. 2 Pijler Ertoe doen.....	
3.3. Zorg en ondersteuning.....	
3.4 Wonen en woonomgeving.....	
4. Actielijst.....	
Literatuur.....	

Voorwoord

Het leven is goed in Woensdrecht. Dat is hoe we onze gemeente graag zien en wat we onze inwoners toewensen. Van jong tot oud. En ook ouder worden in Woensdrecht zien we graag op een goede manier gebeuren. Zo gezond mogelijk: lichamelijk fit en mentaal sterk. Midden in de samenleving, u doet ertoe. Met de juiste zorg en ondersteuning, als dat nodig wordt. En dat alles in een geschikte woningomgeving met de juiste voorzieningen.

In de toekomst kijkend is dat wat we willen zien. Vanzelf gaat dit niet. Er liggen nog wel wat uitdagingen. Ook dat is realiteit. We worden ouder en dat betekent dat ook het aantal ouderen in onze gemeente toeneemt. Dit vraagt om focus op activiteiten die de gezondheid bevorderen en preventie om problemen te voorkomen. We blijven langer in ons eigen huis wonen. Dat moeten we met z'n allen mogelijk maken. Dat betekent iets voor zorg en mantelzorg. En als het minder gaat, bijvoorbeeld door eenzaamheid, inkomensterugval of dementie, moeten we er ook zijn voor elkaar.

Daarom dit themaplan speciaal gericht op ouderen. Opgezet samen met onze partners omdat we er gezamenlijk voor willen zorgen dat het goed ouder worden is in Woensdrecht. Dat we op de toekomst voorbereid zijn. Iets wat mij, de gemeenteraad en ons allemaal aan het hart gaat. Dus ondernemen we actie. Door duidelijk te hebben wat we belangrijk vinden, wat er nodig is en hoe we dat denken te bereiken. En daar met z'n allen voor te gaan. U leest het in dit plan.

Ik weet wat we kunnen bereiken als we het samen doen. Met vertrouwen borduren we samen voort op de initiatieven die al gestart zijn. Ook straks is het leven goed in Woensdrecht!

Lars van der Beek

Wethouder sociaal domein

1. De Woensdrechtse Ouderen

Woensdrecht is een gemeente voor iedereen. Dit is altijd zo geweest en zal ook in de toekomst het geval zijn. Ouderen nemen hierin een prominente plek in. Velen van hen zijn dienstbaar aan onze gemeenschap: ze zijn actief als vrijwilliger in ons rijke verenigingsleven of zetten zich in als mantelzorger. Zonder hun sociale en maatschappelijke inzet is onze maatschappij een stuk minder glanzend. Het is ontegenzeggelijk waar dat de omvang én populatie van onze senioren in de nabije toekomst zal veranderen. Om recht te doen aan hun belangen, wensen en behoeften is het belangrijk ons startpunt te bepalen. Hoe ziet de groep van Woensdrechtse 65-plussers er op dit moment uit? En waar gaan we naartoe? Hieronder lichten wij een aantal ontwikkelingen toe die de situatie van ouderen in Woensdrecht én hun leefomgeving ingrijpend veranderen. Ontwikkelingen waar we beleidsmatig op moeten en willen inspelen.

Demografische opbouw

Woensdrecht vergrijst, net als de rest van Nederland, in rap tempo. Hierbij loopt onze gemeente zelfs vooruit op de landelijk trends. We zien dit goed terug in de zogenaamde **grijze druk**, een cijfer dat de omvang van de groep 65+ gerelateerd aan het aantal 20-64 jarigen in die bevolking weergeeft. Hiermee krijgen we inzicht in de verhouding van de ouderen tot het werkende deel van de bevolking.

Deze grijze druk bedraagt in Woensdrecht nu al zo'n **43 procent**, waarbij dit cijfer landelijk zo'n 33 procent beslaat (CBS, 2019). Tot 2035 neemt het aantal ouderen verder toe. Naar verwachting zal bijna **éénderde** (31 procent) van de Woensdrechtse gemeenschap in dat jaar 65 jaar

of ouder zijn. En de grijze druk zal voor Woensdrecht uitkomen op maar liefst **64 procent** (Provincie Noord-Brabant, 2017a).

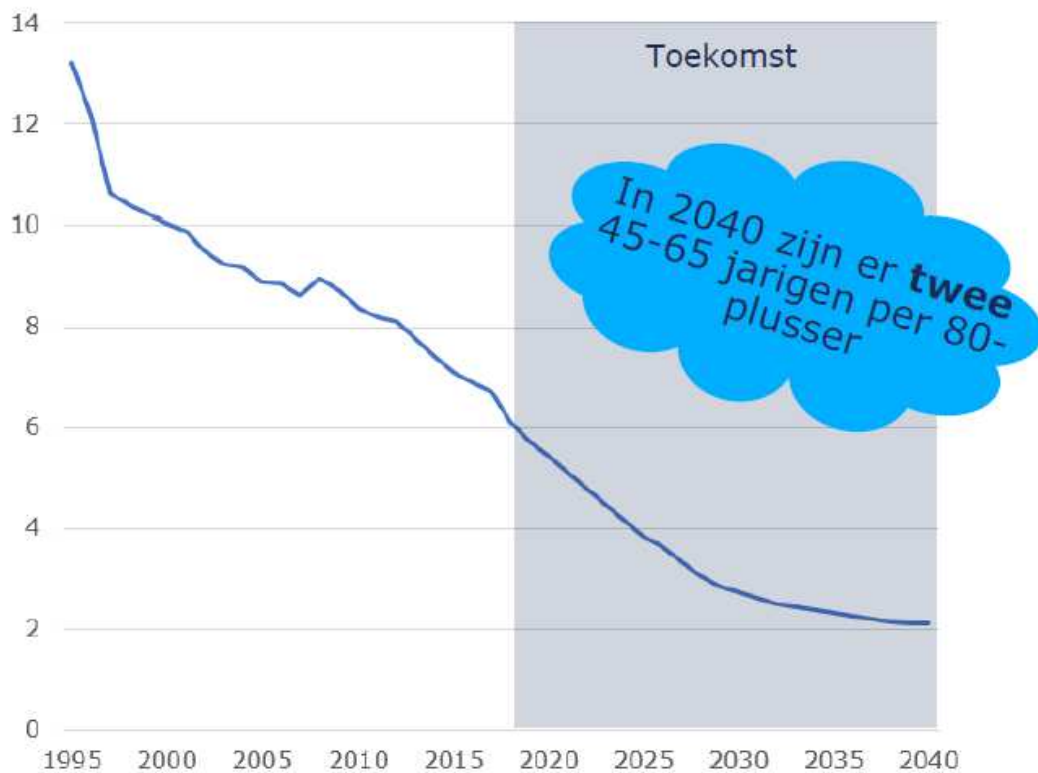
Daarnaast krijgt Woensdrecht te maken met een dubbele vergrijzing. Niet alleen vormt de groep Woensdrechtse ouderen een relatief groter aandeel van de bevolking, ook het aandeel 80-plussers neemt verhoudingsgewijs toe. Verwacht wordt dat de gemiddelde levensverwachting de komende decennia verder toeneemt. Voor mannen neemt de levensverwachting toe tot zo'n 85,5 jaar in 2050. Voor vrouwen loopt de gemiddelde levensduur op tot 89 jaar in 2050 (Provincie Noord-Brabant, 2017a).

Bevolkingsontwikkeling en -prognose Gemeente Woensdrecht				
Leeftijd	2012	2020	2030	2035
Percentage %				
0-20 jaar	21,5	19,4	19,6	20,0
20-65 jaar	58,5	60,0	51,8	48,9
65-plus	19,6	24,6	28,6	31,1

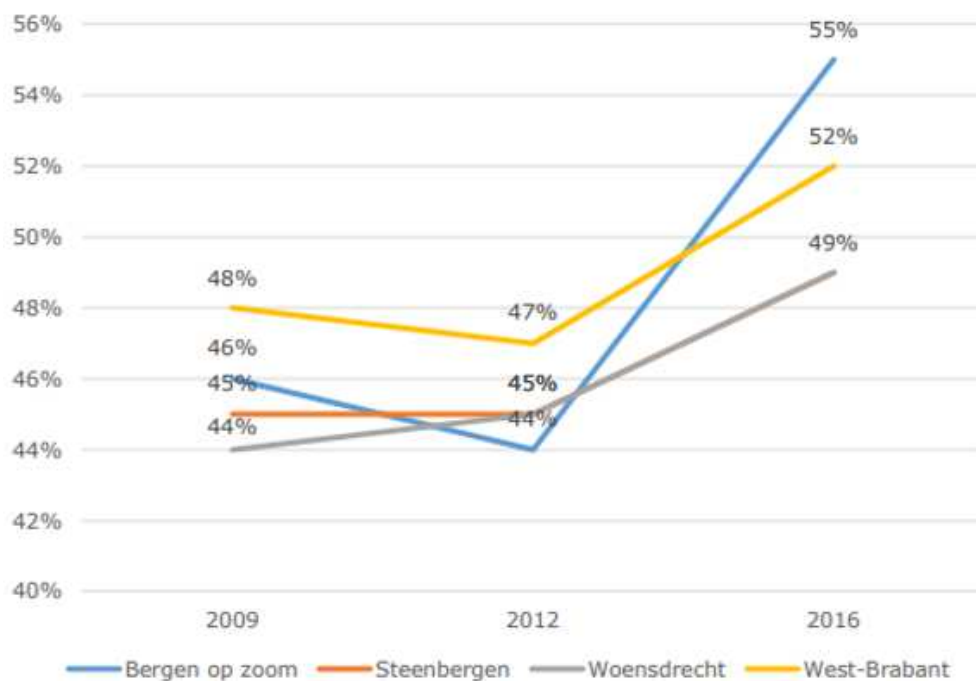
Gezondheid

Zo'n 64 procent van de 65-plussers in Woensdrecht ervaart zijn of haar gezondheid als goed. Gevraagd naar het mentaal welbevinden, geeft 76 procent van de respondenten voldoende gelukkig te zijn (GGD West-Brabant, 2016). Kijkend naar het landelijk beeld, stemmen deze cijfers positief. Toch kan hier nog een hoop op worden gewonnen. Omdat de kans op dementie sterk toeneemt met de leeftijd, staan we op dit vlak voor een grote uitdaging. Dementie is een ingewikkelde en ingrijpende ziekte, zowel voor

Aantal potentiële mantelzorgers/vrijwilligers (45-65 jaar) per 80-plusser in Woensdrecht (GGD West-Brabant, 2016)

Ontwikkeling van het aantal 65-plussers dat aangeeft zich met momenten eenzaam te voelen (GGD West-Brabant, 2016)

de patiënt als voor de mantelzorger. Uit onderzoek van Alzheimer Nederland blijkt dat in Woensdrecht in 2020 420 mensen met dementie wonen. Dit aantal neemt naar verwachting toe naar 750 personen in 2040.

Eenzaamheid

Eenzaamheid staat hoog op de maatschappelijke agenda. En niet zonder reden. Ook in Woensdrecht is de eenzaamheid onder ouderen nog steeds hoog. Bijna de helft van de 65-plussers (49 procent) in onze gemeente geeft aan zich met momenten eenzaam te voelen (GGD West-Brabant, 2016). De invloed van eenzaamheid is groot. Zeker als het langdurig aanhoudt, leidt eenzaamheid tot gezondheidsrisico's, minder meedoen in de samenleving en een gevoel dat welzijn of geluk tekortschiet. Er kan een vicieuze cirkel ontstaan waarbij gevolgen de eenzaamheid versterken.

Mantelzorg

Van de toekomstige ouderen is naar verwachting een op de vijf kinderloos. In deze regio wordt dit nog eens versterkt door het feit dat ouders en kinderen relatief vaker op grotere afstand wonen (CBS, 2020). Hierdoor kunnen ouderen niet of minder rekenen op ondersteuning door kinderen, wat consequenties heeft voor het aantal beschikbare mantelzorgers. Omgekeerd zijn ouderen zelf ook mantelzorger. Vaak van de eigen partner of een familielid. Ongeveer éénvijfde van de zelfstandig wonende ouderen van 75 jaar en ouder ontvangt mantelzorg. Tot 2040 zal het aantal mantelzorgontvangers met 70 procent toenemen, terwijl het aantal mantelzorggevers met nog geen 7 procent toeneemt. Naar verwachting leidt dit tot relatief meer onderlinge mantelzorg van 75-plussers en minder hulp van volwassen kinderen (SCP, 2019).

Inkomenssituatie

Ouderen vormen een diverse groep, niet alleen qua samenstelling maar ook qua inkomen. 25 procent van de ouderen heeft een bruto-inkomen van minder dan € 21.500 per jaar, terwijl de 25 procent rijkste ouderen een inkomen heeft van minimaal € 44.000 per jaar. Ouderen zijn de afgelopen jaren geconfronteerd met een daling van hun koopkracht. De koopkrachtdaling van ouderen komt voornamelijk door niet-indexeren van de (aanvullende) pensioenen (SEO, 2017). Gemiddelde inkomens geven geen goed beeld van de omvang van de groep ouderen met een zwakke inkomenspositie. Wel zijn er specifieke groepen aan te wijzen met een zwakke inkomenspositie. De helft van de gepensioneerde huurders en mensen die gescheiden zijn heeft moeite met rondkomen. Andere aandachtsgroepen zijn lager opgeleiden, huishoudens met alleen een AOW-uitkering, oudere ouderen en voormalig zelfstandigen. Ook de vermogenssituatie van gepensioneerden verschilt sterk. 36 procent heeft helemaal niets om op terug te vallen, terwijl minimaal één op de vijf meer dan € 30.000 achter de hand heeft.

2. Onze aanpak

WOENS DreCHT, OUDER EN WIJZER

PIJLER 1: VITAAL	PIJLER 2: ERTO E DOEN	PIJLER 3: ZORG EN ONDER- STEUNING	PIJLER 4: WONEN EN WOONOMGEVING
• Beweegprogramma's en sporten • Positieve gezondheid • Preventie en vroegtijdige signalering • kwetsbaarheid	• Doorontwikkeling aanpak eenzaamheid • (Digi)taal vaardig • Grip op een nieuwe levensfase	• Respijtzorg en respijtoorziening • Dementievriendelijk en mantelzorgondersteuning • Ouderenmishandeling • Stille armoede onder ouderen	• Huis van Morgen • Mantelzorgwoningen en Blijverslening • Woonvisie Ouderen

De zorg voor ouderen gaat over ons allemaal. Het gaat over de ouderen en mantelzorgers van nu, maar ook over de ouderen van de toekomst. Het raakt aan onze gemeenschap. Als de gezondheid van ouderen kwetsbaar wordt, komt hun zelfredzaamheid en sociale leven vaak in de knel. En dat terwijl we willen dat ze zo lang mogelijk blijven participeren in onze maatschappij. De huidige en toekomstige uitdagingen vragen daarom om een koers naar voren, op weg naar een ouderenvriendelijke samenleving.

Op de goede weg, maar we zijn er nog niet

We willen onze inwoners, ook de ouderen, aanspreken op hun eigen kracht en zelfredzaamheid. Tegelijkertijd heeft de gemeente een rol in het ondersteunen van (kwetsbare) ouderen bij het meedoen in de samenleving. We zien dat onze ambities en doelstellingen uit het *Beleidsplan Sociaal Domein 2018-2022* vorm krijgen. Dat er allerlei mooie initiatieven bestaan én ontstaan om mensen meer bij de samenleving te betrekken. Er gebeurt al ontzettend veel goeds in Woensdrecht: er is een ruim aanbod is van voorzieningen en activiteiten gericht op ouderen waarmee we mooie resultaten boeken. Dit koesteren we graag.

Toch constateren we ook dat dit alles nogal versnipperd is en dat een overzicht ontbreekt. Het is belangrijk dat wij mét hen in de breedste zin naar alle leefdomeinen kijken of er voldoende maatregelen zijn om deze groep volwaardig te laten participeren in onze gemeenschap. Door een integrale blik op de leefwereld van ouderen kunnen wij onze maatschappelijke doelstellingen een krachtige impuls geven.

Vier pijlers

Een integrale benadering vraagt een brede blik op alle relevante aspecten van het leven van ouderen. Belangrijke ontwikkelingen die ouderen in deze gemeente raken, komen hierin bij elkaar en acties worden in samenhang ingezet. Centraal in de aanpak staat de leefwereld van de oudere zelf. Deze ambitie wordt gevat in vier pijlers: Vitaal, Ertoe doen, Zorg en ondersteuning en Wonen en woonomgeving.

De pijler Vitaal roept ouderen op een gezonde levensstijl na te streven en richt zich op thema's als sport en beweging, valpreventie en positieve gezondheid. De pijler Ertoe doen benadrukt de betekenis van ouderen voor de gemeenschap, zet in op het benutten van de talenten van ouderen en op de bestrijding van eenzaamheid. De pijler

Zorg en ondersteuning werkt aan passende zorg en ondersteuning, met speciale aandacht voor mensen met dementie, mantelzorgers en ouderen mishandeling. Tot slot gaan we binnen de pijler Wonen en woonomgeving dieper in op technologische hulpmiddelen, langer thuisregelingen en de woonvisie voor ouderen.

De pijlers versterken elkaar zoveel mogelijk. Immers: prettig wonen in een omgeving met goed bereikbaar beweegaanbod, verlaagt drempels om actief en onder de mensen te blijven. Binnen de pijlers wordt steeds een onderverdeling gemaakt tussen 'Dit is wat we doen' en 'Hier zetten we op in'. Op deze manier creëren we overzicht, maar stellen we ook scherp waar onze uitdagingen liggen.

Een gezamenlijk themaplan

Het is niet onze ambitie met deze notitie een nieuw beleidsplan op stellen. Onze visie en doelstellingen zijn helder verwoord in het *Beleidsplan Sociaal Domein 2018-2022*. Liever kiezen wij hier de praktische benadering. Geen vergezichten, maar een aantal thema's waar wij ons de komende jaren nadrukkelijk voor willen inzetten. Concrete verbeteringen die op korte termijn te realiseren zijn, met oog voor de behoeften van ouderen in onze gemeenschap. De themamiddag voor ouderen – georganiseerd samen met de KBO – is het startschot gebleken voor de totstandkoming van onderliggend

Themaplan Ouderen. Sindsdien zijn we in gesprek met onze inwoners én onze belangrijke partners in het ouderenveld – en dat blijven we doen. De uitdagingen waarvoor we aan de lat staan vragen aandacht, inzet en brede samenwerking van veel verschillende partijen. Alleen in gezamenlijkheid zetten we stappen vooruit.

Veranderende maatschappelijke opvattingen en wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen zorgen voor een steeds sneller veranderende visie op hoe we leven, wonen en ondersteund willen worden. Het Themaplan Ouderen is daarmee een dynamisch document. Het biedt inzicht in de thema's waar wij ons – in brede samenwerking – voor blijven inzetten en voor willen gaan inzetten. Maar daarmee is de opdracht niet voltooid. Wij zien dit moment ook als een aanzet om vanuit onze toekomstige uitdagingen tot nog betere ontsluiting van onze inzet voor ouderen te komen. We initiëren nieuwe initiatieven en versterken de samenwerking. En hopen op nog meer gedachtewisseling, ideeën en initiatieven om mee aan de slag te gaan. Dit gesprek blijven we voeren. Om de zorg voor onze ouderen ook voor de toekomst te bestendigen.

Samen aan de slag

De Zonnebloem	WijZijn Traverse	Bibliotheek Het Markiezaat	Dorpsplatforms
KBO-Brabant en lokale afdelingen	Brede Welzijns Instelling	GGD West-Brabant	Zorgcoöperatie Putte
To-taalhuis	Alzheimer West-Brabant	Woningstichting Woensdrecht & Stadlander	Care Innovation Center
Huis van Morgen	Dementienetwerk West-Brabant	Wijkzusters	TanteLouise
WMO Adviesraad	De Bunt	Dorpscoöperatie Huijbergen	Woensdrecht Werkt

3.1 Pijler Vitaal

INTRO

Gezond ouder worden willen we allemaal. Door ervoor te zorgen dat de inwoners van Woensdrecht vroegtijdig werken aan hun gezondheid, blijven ze langer vitaal en actief betrokken bij de samenleving. We geloven in positieve gezondheid: er is veel meer mogelijk als je goed in je vel zit, je leven als zinvol ziet en steun van anderen krijgt. We ondersteunen inwoners zoveel mogelijk om de eigen regie te voeren. Preventie is het sleutelwoord. Daar waar kwetsbaarheid ontstaat, proberen we dit vroegtijdig te signaleren en hier direct op in te zetten.

DIT IS WAT WE DOEN VALPREVENTIE

Valongevallen vormen een belangrijk en toenemend probleem onder ouderen. Een valongeval is de belangrijkste oorzaak van letsel bij ouderen. Iedere 5 minuten wordt er een 65-plusser op de Spoedeisende Hulp opgenomen omdat hij gevallen is. Het oplopen van een fractuur door een val bij ouderen is vaak een aanslag op de zelfstandigheid, zelfredzaamheid en mobiliteit. Doordat de lichamelijke en geestelijke conditie na een val achteruit gaat, neemt het risico op gezondheidsklachten toe. De psychosociale gevolgen van een val, zoals valangst en verminderde activiteit, zijn op zichzelf weer risicofactoren voor een nieuwe val.

Daarom organiseert de BWI een valpreventie training voor 55+'ers die bestaat uit tien bijeenkomsten en wordt gegeven door een fysiotherapeut. Naast de training wordt er per keer passende informatie verstrekt over onderwerpen als veiligheid in huis en het gebruik van veilige hulpmiddelen.

BEWEEGPROGRAMMA'S VOOR OUDEREN

Aan gezond en fit ouder worden, levert voldoende bewegen een positieve bijdrage. Om de gezondheid als senior te onderhouden, is minimaal 150 minuten per week matig intensief bewegen, verspreid over verschillende dagen, noodzakelijk volgens de Beweegrichtlijn van de Gezondheidsraad. Buurtsportcoaches van de BWI zijn actief om ouderen aan het sporten te krijgen. Zij organiseren activiteiten zoals (zit) Tai Chi voor senioren, wandelgroepen en mixed sporten. Diverse sportverenigingen bieden gerichte ouderenactiviteiten aan. In de kernen zijn diverse gym- en beweegclubjes actief. Een volwaardig aanbod van sport en bewegen voor ouderen is alleen effectief als hiervan een overzicht voor iedereen toegankelijk is. Woensdrecht Cultuur en Actief brengt daarom jaarlijks een Seniorengids uit, waarin alle initiatieven in onze gemeente worden gebundeld. Een ruim overzicht van de mogelijkheden, inclusief de brochure, is te raadplegen via ► cultsportwoensdrecht.nl.

GRIP OP KWETSBAARHEID (CIC)

Grip op kwetsbaarheid is een visie die door een groot aantal partijen in de regio West-Brabant wordt onderschreven. Het is een visie waarin de inwoner - voor zo ver als mogelijk - in staat wordt gesteld om zoveel mogelijk zelf te doen in zijn of haar directe omgeving, met als doel het uitstellen of voorkomen van (zwaardere) zorg en ondersteuning. De betrokken partners willen in gelegenheidscoalities – dus mét elkaar - projecten uitvoeren die bijdragen aan dit doel, over de schotten van de eigen organisatie en financiering heen. Bij ZonMw is een projectsubsidie verkregen om in 2020 een pilot te lopen waarbij in het sociale en medische domein

de ideale reis van de burger in kaart is gebracht: vanaf het niet kwetsbaar zijn tot en met opname in het verpleeghuis. Hierbinnen krijgt een eerste onderzoeksgroep vroegtijdig informatie, advies en begeleiding in het gebruik van e-health en digitale zorgtechnieken. Gekeken wordt of de zelfredzaamheid hierdoor significant kan worden verbeterd.

VROEGSIGNALERING KWETSBARE OUDEREN (VKO)

VKO is een samenwerkingsmodel binnen de eerste lijn die zich richt op ouderen van 75 jaar en ouder. Het algemene doel van het VKO is dat de oudere zo lang mogelijk zelfstandig thuis kan blijven wonen, op verantwoorde wijze met behoud van ervaren kwaliteit van leven.

De huisarts maakt een selectie van de ouderen van 75 jaar en ouder uit het patiëntenbestand, waarbij hij/zij een “niet-pluis” gevoel heeft en (mogelijk) kwetsbaar zijn. De geselecteerde patiënten worden, indien zij daar toestemming voor geven, vervolgens in de thuissituatie bezocht door de geriatrisch verpleegkundige of de praktijkondersteuner. Met behulp van het gevalideerde screeningsmeter brengen zij de mate van kwetsbaarheid in kaart. Wanneer de cliënt als kwetsbaar is geïdentificeerd, vindt periodieke opvolging plaats in multidisciplinair verband.

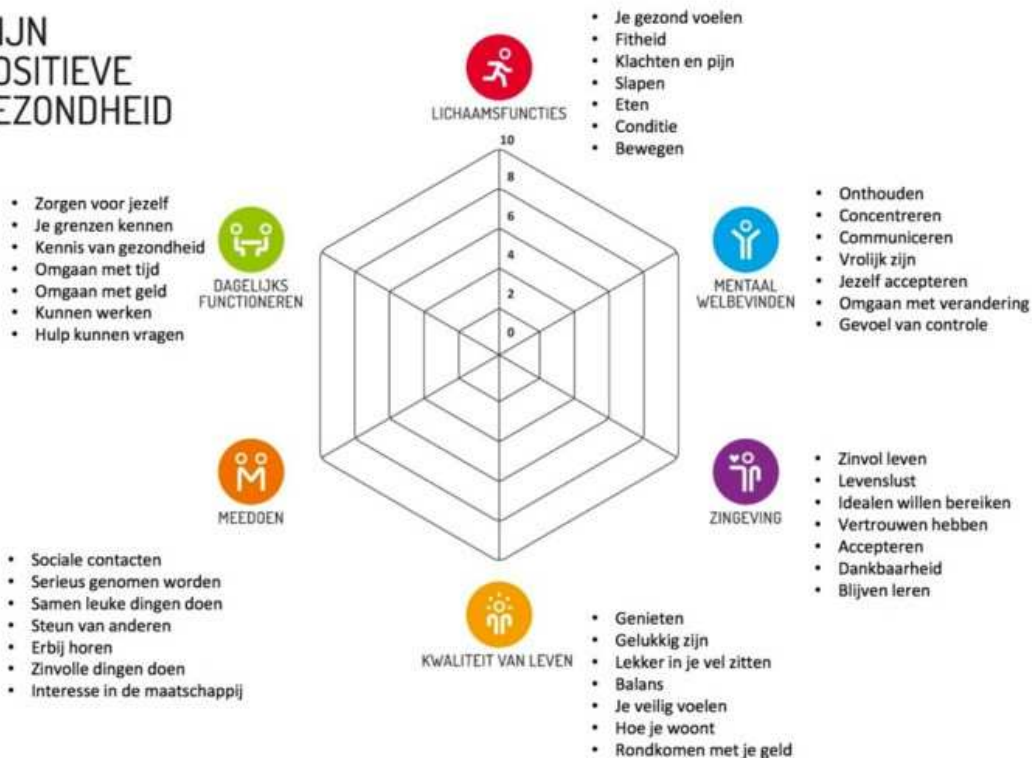
HIER ZETTEN WE OP IN POSITIEVE GEZONDHEID

Het brede denken over gezondheid verandert en sluit daarmee steeds beter aan op de omslag die we maken in het sociaal domein. Gezondheid is meer dan de afwezigheid van een ziekte. Machteld Huber introduceerde het begrip ‘Positieve gezondheid’ in Nederland in 2012. Het is een term die het vermogen van mensen om zich aan te passen aan veranderende omstandigheden benadrukt. Het inmiddels veelgebruikte concept biedt kansen om breder te kijken naar ziekte, gezondheid en preventie voor

onze inwoners in algemene zin, en naar onze ouderen specifiek. Positieve gezondheid is uitgangspunt in het *Uitvoeringsplan Volksgezondheid*. Binnen het nieuwe gezondheidsbeleid gaan we uit van gedrag en gezondheid. Het doel is om ervoor te zorgen dat onze inwoners het vermogen hebben om zich aan te passen en te allen tijde de eigen regie kunnen voeren over hun eigen leven. Als gemeente zijn wij hieraan ondersteunend en faciliterend. Er liggen kansen en er is tegelijkertijd noodzaak om het denken en de verdere implementatie van Positieve Gezondheid te verduurzamen. Op individueel niveau kan ‘het spinnenweb’ veelvuldige worden toegepast door onze Wmo-consulenten en onze welzijnswerkers wanneer zij met kwetsbare inwoners het gesprek over gezondheid aangaan. Daarnaast biedt Positieve Gezondheid ook kansen om gezondheid op collectief niveau te bevorderen. Het model verzamelt fysieke, sociale en gezondheidsdata over bijvoorbeeld een dorp of wijk op basis van de zes domeinen en is nadrukkelijk bedoeld om in gesprek te gaan met professionals in de wijk en de bewoners. Zij kennen de wijk het beste en weten waar ruimte voor verbetering zit en zien de mogelijkheid voor verandering. De aanpak creëert eigenaarschap, zelfregie en gemeenschapsgevoel. Uitgangspunten die ook goed samengaan met de (verdere inrichting van) onze integrale toegang.

Positieve Gezondheid wordt daarom op de volgende manier verder uitgedragen:

- We bieden gemeente-brede trainingen en cursussen aan om het gedachtegoed van Positieve Gezondheid nog beter te laten landen.
- Positieve Gezondheid wordt als hulpmiddel gebruikt bij de verdere ontwikkeling van onze integrale toegang, ook wanneer wij hierover het gesprek aan gaan met inwoners en partners.
- We verduurzamen ons beleid door bij evaluaties van onze gezondheids- en sociaal beleid de principes van Positieve Gezondheid in ogenschouw te nemen.

PREVENTIE VAN DEMENTIE: WE ZIJN ZELF HET MEDICIJN

Dementie is nog niet te genezen. Daarom moeten we proberen te voorkomen dat mensen deze ziekte krijgen. Minder dan de helft van de risicofactoren voor het ontwikkelen van dementie is pas bekend. Naast genetische factoren zijn dit risicofactoren waar iets aan te doen is, zoals hoge bloeddruk, roken, gezonde voeding en diabetes. (Livingston et al, 2017).

We trekken daarom samen op met de GGD die in 2021 het project *We Zijn Zelf Het Medicijn* start in onze regio. Deze campagne wil (meer) mensen bewust maken van de rol die zij zélf kunnen spelen in de preventie van dementie. Slechts weinig mensen weten dat dertig procent van alle dementiegevallen kunnen worden voorkomen door simpelweg voor een gezonde leefstijl te kiezen. We kunnen onszelf als medicijn inzetten om de samenleving dementievriendelijker te maken.

3.2 Pijler Ertoe doen

INTRO

Onze inzet is om ouderen te laten ervaren dat zij in onze gemeente meetellen en ertoe doen. Meedoen in het eigen dorp is daarom belangrijk. Niet alleen voor het sociale contact en om eenzaamheid te voorkomen, maar ook om de talenten van ouderen in te zetten voor de buurt. Met de versterking van digitale vaardigheden blijven zij zelfstandig en zelfredzaam. We sporen eenzaamheid actief op en bieden een luisterend oor voor hen die daar behoefte aan hebben.

DIT IS WAT WE DOEN TO-TAALHUIS

Het To-Taalhuis is een ontmoetingspunt waar taal en andere vormen van (digi)taal vragen en aanbod samenkomen. Om mensen te helpen met beter leren lezen, schrijven, praten, rekenen en omgaan met de computer. Laaggeletterdheid onder ouderen is nog steeds een serieus probleem, zeker in onze gemeente waar het percentage inwoners dat moeite heeft met lezen en schrijven relatief hoog is. Ouderen die vermoedelijk laaggeletterd zijn, ervaren vaker gezondheidsproblemen en voelen zich eerder hulpbehoevend en afhankelijk van anderen. Ook ondervinden zij problemen met het invullen van formulieren. Daarnaast hebben ze minder contact met sommige familieleden, vrienden, kennissen, burens en mensen uit het dorp (Van Campen, Vonk & Van Tilburg, 2018).

Het To-Taalhuis werkt twee kanten op: mensen komen voor het één maar kunnen later worden ingezet als vrijwilliger voor het ander. Dat is de kruisbestuiving tussen taal en digitaal. Ouderen met beperkte (dig)taalvaardigheid worden geholpen en gaan vervolgens aan de slag als taalvrijwilliger.

Het sociale karakter van het ontmoetingspunt is van groot belang en draagt onder ander bij aan de aanpak ter voorkoming van eenzaamheid.

CURSUSSEN DIGITAAL VAARDIG

Digitale basisvaardigheden heb je nodig om als volwassen burger zelfstandig in deze samenleving te kunnen functioneren. Digitale achterblijvers lopen steeds meer risico op sociale uitsluiting. Om de digitale kloof - tussen mensen die kunnen profiteren van digitale technologie en zij die dat niet kunnen – te slechten, worden diverse activiteiten aangeboden rondom digitale basisvaardigheden:

- Klik & Tik (basiscursus internet) ▪ Bibliotheek West-Brabant
- DigiPunt (hulp bij digitale zaken) ▪ Startpunt Grip op Geld
- Digisterker (werken met e-overheid) ▪ Bibliotheek West-Brabant
- Digitaal vragenuur ▪ Participatiecafé Woensdrecht
- Tabletcafé ▪ MFC De Drieschaar Ossendrecht

HUISKAMERS

In iedere kern is één dagdeel in de week een laagdrempelige ontmoetingsplaats (huiskamer) geopend. Hier is ruimte voor ontmoeting, een praatje, een spelletje of een creatieve activiteit. De koffie en thee staan er klaar. Op deze manier gaan we eenzaamheid tegen. Regelmatig komt de wijkzuster langs en houdt zij spreekuur in de huiskamer.

Ossendrecht (De Hille) • Dinsdag 10 – 12 u
Putte (Beukenhof) • Dinsdag 14 – 16 u
Woensdrecht (Blickvelt) • Dinsdag 14 – 16 u
Hoogerheide (Titarel) • Donderdag 10 – 12 u
Huijbergen (St. Marie) • Donderdag 14 – 16 u

VOORLICHTING 75+

De BWI organiseert twee keer per jaar een voorlichting voor inwoners die in dat betreffende jaar 75 worden. De ouderenadviseur van de BWI, de WMO-consulent en de wijkverpleegkundige geven tijdens deze bijeenkomst uitleg omtrent voorliggende voorzieningen met als doel de inwoners zo lang mogelijk zelfstandig te laten functioneren.

HIER ZETTEN WE OP IN GRIP OP EEN NIEUWE LEVENSFASE

De babyboomgeneratie gaat nu en de komende periode met pensioen. Voor veel mensen betekent het bereiken van de pensioenleeftijd niet dat ze achter de geraniums gaan zitten. Actief zijn na de pensionering is een belangrijke manier om van betekenis te blijven voor anderen en voor de samenleving. Het is ook een manier om een sociaal netwerk te behouden en te versterken. En het is ook nog eens goed voor de gezondheid. Wél hebben gepensioneerden specifieke wensen en interesses. Hoe mensen hun 'derde levensfase' (willen) invullen verschilt sterk. Ze hechten sterk aan autonomie over het eigen leven. Toch kunnen we hun waarde voor de gemeenschap niet onbenut laten. Daarom organiseren we samen met de KBO en de BWI voor aankomend pensioengerechtigden inspiratiebijeenkomsten en workshops waarbij ingegaan wordt op mogelijkheden die er zijn om invulling te geven aan deze nieuwe levensfase. Onderwerpen die centraal zullen staan zijn:

- Pensioen en financiën
- Gezondheid en technologie
- Zingeving
- Vrijwilligerswerk
- Toekomstbestendig wonen

DOORONTWIKKELING AANPAK EENZAAMHEID

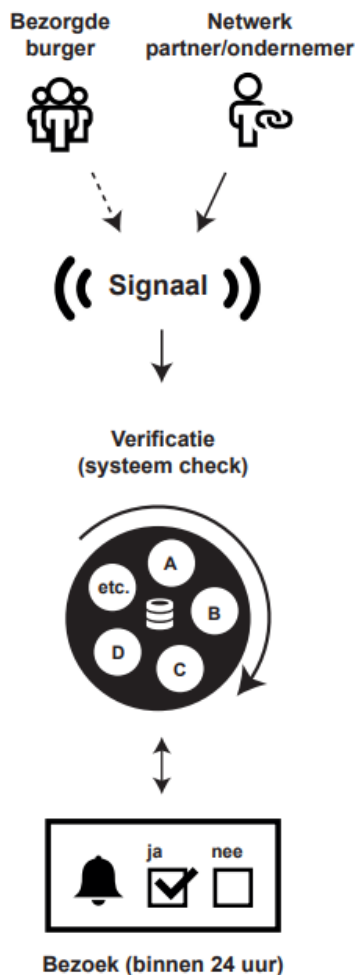
Het aantal eenzame ouderen stijgt. Bijna de helft van de 65-plussers (49 procent) in onze gemeente geeft aan zich met momenten eenzaam te voelen (GGD West-Brabant, 2016). Eenzaamheid kan worden gezien als het "subjectief ervaren van een onplezierig of ontoelaatbaar gemis aan (kwaliteit van) bepaalde sociale relaties" (Van Tilburg & De Jong Gierveld, 2007). Het kan dus gaan om het aantal contacten en/of de kwaliteit van de contacten.

De gevolgen van eenzaamheid kunnen groot zijn. Eenzaamheid brengt gezondheidsrisico's met zich mee, kan leiden tot minder meedoen in de samenleving en verhoogt de kans op vroegtijdig overlijden. Er is sprake van een verhoogde kans op depressie, alcoholverslaving, dementie, hart- en vaatziekten, slaapproblemen en verminderde afweer. Het is niet voor niets dat de Rijksoverheid met het actieprogramma 'Eén tegen eenzaamheid' de trend van eenzaamheid onder ouderen wil doorbreken. We sluiten ons aan bij aanpak en bundelen de krachten om eenzaamheid te verminderen. Een verdere uitrol van dit initiatief vraagt dan wel om een lokale doorvertaling.

Eenzaamheid is een actueel en urgent probleem. Het is tegelijkertijd een complex vraagstuk dat individuele oplossingen vraagt. Daarvoor is samenwerking tussen verschillende mensen en organisaties op lokaal niveau noodzakelijk. Samen met onze partners – zoals de BWI, de KBO, de Zonnebloem, de wijkzusters en diverse dorpsinitiatieven – werken wij dagelijks hard aan de bestrijding van eenzaamheid. En daarbij worden prachtige resultaten behaald.

Gezien het feit dat het aantal ouderen de komende jaren alleen maar zal toenemen, zal de druk op de huidige initiatieven ook evenredig toenemen. Het is daarom nu zaak ons te richten op een duurzame en toekomstgerichte aanpak. We zetten in op een nog effectievere aanpak van

eenzaamheid en zoeken naar interventies die maatwerk bieden voor de verschillende soorten eenzaamheid die er zijn.

Er is al veel onderzoek gedaan naar werkzame factoren bij het verminderen van eenzaamheid. Deze resultaten komen samen in de publicaties van Movisie (Van de Maat & Van der Zwet, 2016/2018) waarin diverse effectieve eenzaamheidsinterventies worden beschreven. Tegen deze meetlat hebben we geanalyseerd welke interventies (nog) nodig en noodzakelijk zijn voor een duurzamer eenzaamheidsbeleid voor ouderen in de gemeente Woensdrecht. We stellen de volgende interventies voor:

Lokaal signaalpunt tegen eenzaamheid

Sociaal isolement is een probleem waar mensen niet mee te koop lopen. De meesten melden zich niet bij instanties, omdat zij zich schamen of niet weten waar ze met hun problemen terecht kunnen. De gevolgen van sociaal isolement kunnen ernstig zijn. Hoe langer het isolement duurt, hoe meer de problemen zich kunnen opstapelen. Om deze personen in beeld te krijgen en waar mogelijk te ondersteunen, is een 'georganiseerd signaleringsnetwerk' nodig. Aandacht voor de mensen in de lokale omgeving is de basis van de aanpak. Wanneer iemand niet meer in de winkel verschijnt, zijn medicijnen niet meer ophaalt, niet meer op activiteiten komt of zelfs niet meer buiten komt, maken we ons soms zorgen. Deze zorgen konden we tot nu toe niet kwijt op één duidelijke plek. Met het inrichten van een centraal signaalpunt bij de BWI is er een manier om het signaal, indien nodig, direct in actie om te zetten. Nadat een signaal is afgegeven wordt minimaal geregistreerd om snel te kunnen handelen en de privacy niet te schenden. Daarna worden (automatisch) systemen geverifieerd (bijvoorbeeld: is iemand niet verhuisd of overleden) die het signaal aanvult of direct beëindigd. Als er geen enkele of onvoldoende activiteit wordt gesignaleerd, volgt er bij voorkeur een huisbezoek. Met een gezamenlijke aanpak lukt het ons een efficiënte en doelmatige aanpak tegen eenzaamheid en isolement te organiseren. Het ministerie van VWS ondersteunt de aanpak door het beschikbaar stellen van een adviseur en materialen welke bruikbaar zijn voor de opzet van een signaalpunt.

Preventieve huisbezoeken 75-plussers

De signaleren van eenzaamheid vraagt een actieve en preventieve aanpak. Inwoners trekken vaak niet zelf aan de bel als zij eenzaam zijn, of te maken hebben met een sociaal isolement. We gaan dus zelf de drempel over. We willen dat 75-plussers in hun omgeving bezoek aan huis krijgen en dat de tijd wordt genomen om uit te leggen

welke ondersteuning en activiteiten beschikbaar zijn voor als ze daar behoeften aan hebben. Zo hebben we op tijd in beeld wanneer mensen eenzaam zijn of eenzamer lijken te worden en wordt het laagdrempeliger voor mensen om zich bij een activiteit te melden. De huisbezoeken zijn een gezamenlijke samenwerking tussen de BWI, de KBO en de Zonnebloem.

Het huisbezoek is geen doel op zich. En ook geen verplichting. Het is een middel om het gesprek aan te gaan met de oudere, met als insteek: 'Hoe gaat het met u?' Voor de doelgroep 75+ is gekozen omdat deze groep ouderen het meest kwetsbaar is om eenzaam en geïsoleerd te geraken, door toenemend risico op verlies van sociale netwerken en afnemende fysieke mobiliteit.

De huisbezoeken dienen meerdere doelen, te weten:

- Preventie - om zo vroeg mogelijk de risico's voor vereenzaming en isolement in beeld te krijgen.
- Outreachend - om hulpvragen van ouderen actief en vroegtijdig op te halen.
- Monitoren - om te weten waar kwetsbare ouderen wonen en vinger aan de pols te houden.
- Verbinden - om bewoners onderling met elkaar in contact te brengen (ouderen onderling, maar ook vrijwilligers en ouderen).
- Activeren - om ouderen meer te laten meedoen aan activiteiten in wijk en stad en zelf eventueel ook actief te worden als vrijwilliger.
- Verbeteren van aanbod - vanuit de huisbezoeken ontstaat een beter inzicht in de behoeften van ouderen. Hiermee kan het wijknetwerk het aanbod in de wijk voor ouderen gezamenlijk verder ontwikkelen, gebaseerd op de wensen en behoeften van ouderen zelf.

Het ministerie van VWS biedt ondersteuning om vrijwilligers en professionals goed op te leiden, zodat ze weten waar ze tijdens een bezoek op moeten letten, en waar ze met signalen terecht

kunnen. Eveneens is een toepasbare handreiking beschikbaar.

Een luisterend oor

Gedurende de corona-crisis hebben we gezien hoe belangrijk een luisterend oor kan zijn in tijden van sociaal isolement.

Hartverwarmend was dan ook de steun die ontstond tijdens 'Heel Woensdrecht belt', een initiatief om in bijzondere tijden te komen tot voldoende sociaal contact. Hier willen we op voortborduren. Want ook in stabiele tijden is er behoefte aan een luisterend oor.

Daarom starten we project Telefoonbezoekje. Een 'telefoonbezoekje' mag je heel letterlijk nemen: een bezoekje aan iemand via de telefoon. De beller is een vrijwilliger die wekelijks op een vast moment mensen opbelt. De persoon die opgebeld wordt is iemand die vaak thuis is en behoefte heeft aan meer sociaal contact. We spreken bewust niet over mensen die eenzaam of sociaal geïsoleerd zijn, maar mensen die behoefte hebben aan meer sociaal contact en vaak thuis zijn.

Het telefoonbezoekje wordt steeds gedaan vanuit de lokalen van de BWI. Zo blijft het voor de vrijwilliger een afgebakende activiteit en wordt de vrijwilliger niet op andere momenten opgebeld of omgekeerd. We onderhouden warme contacten met initiatiefnemers in Antwerpen, waar eenzelfde project al succesvol is uitgerold.

Daarnaast zetten wij ons in om de landelijke Luisterlijn nog beter onder de aandacht van onze inwoners te brengen. De Luisterlijn, die wordt gefinancierd door de VNG, is een Nederlandse organisatie die dag en nacht emotionele ondersteuning op afstand biedt. Het

anoniem luisterend oor, aangeboden door vrijwilligers, biedt eenieder de mogelijkheid rustig zijn of haar verhaal te doen en te vertellen wat hem bezighoudt. Deze informele zorg is een goede aanvulling op onze lokale dienstverlening.

Eenzaamheid aanpakken kan alleen in netwerkverband

Losse interventies zijn alleen zinvol als deze deel uit maken van een sterk lokaal netwerk. Hierin participeren alle betrokken partijen en belanghebbenden, zodat er nieuwe en slimme verbindingen ontstaan om samen verder te komen. Ook de aanwezigheid van het bedrijfsleven en lokale ondernemer is hier van belang. Op dit moment constateren we dat integrale afstemming nog ontbreekt. Partijen doen goed werk op hun eigen terrein, maar structurele uitwisseling en eventuele samenwerking is niet aan de orde. Een platform waarbinnen deze samenwerking tot stand kan komen, ontbreekt tot heden.

De gemeente neemt daarom haar rol als regisseur en initieert een structurele overlegtafel (twee maal per jaar) waarbij het thema ouderen centraal staat. We krijgen zo beter in beeld welke vraagstukken er lokaal spelen, vindt er betere afstemming plaats tussen de partners en ontstaan creatieve samenwerkingen. De uitdagingen die we met elkaar hebben op dit gebied, behoeven zowel méér als méér integrale samenwerking.

ZINGEVING

Steeds meer wordt duidelijk dat het nog grotendeels onontgonnen gebied van zingevingsvraagstukken nadrukkelijk aandacht behoeft (Raad van Ouderen, 2019). Zingeving is de menselijke behoefte om zin en betekenis te vinden in de wereld om hen heen en zich met deze wereld verbonden te voelen. Bij ouderen wordt de vertrouwde, alledaagse orde en vaste betekenissen, regelmatig doorbroken. Zij ervaren steeds meer vragen rondom leven en dood, identiteit, rouw, verbondenheid, waarden,

verlies, hun eigen levensverhaal. Deze vraagstukken kunnen hen helpen om terug te kijken op hun leven, om herinneringen te verwerken, maar ook om invulling te geven aan hun veranderende leven in het heden en hun eigen rol daarin.

De komende decennia zal zich een nieuwe generatie ouderen manifesteren die actief aan de samenleving willen deelnemen omdat zij daar zingeving aan ontlelen. Anderzijds zijn ouderen hierbij ook kwetsbaarder omdat hun bronnen van zingeving waaronder werk, vrijwilligerswerk, het sociale netwerk en/of gezondheid (lijken te) verdwijnen of verminderen.

Het bespreekbaar maken van zingevingsvraagstukken is een belangrijk middel om eenzaamheidsgevoelens tegen te gaan. Daarbij dienen we zingeving niet te complex maken. Het hoeft niet per se om ingewikkelde zaken te gaan. We sluiten ons daarom aan bij project Ons Gesprek van KBO-Brabant. Zij heeft een groep getrainde vrijwilligers klaarstaan die senioren (ongeacht lidmaatschap) begeleiden bij levensvragen. Zij zijn toegerust om in gesprek te gaan over vragen als: Heb ik het wel goed gedaan? Is dit alles? Of: Doe ik er op mijn leeftijd nog wel toe? Belangrijke vragen, die een goede opvolging verdienen.

3.3 ZORG EN ONDER- STEUNING

INTRO

Ouderen worden gemiddeld ouder en wonen steeds langer zelfstandig, ook als zij gezondheidsproblemen krijgen. Dit betekent dat zij soms complexe zorg en ondersteuning nodig hebben. Soms is het belangrijk juist hun mantelzorgers te ondersteunen. Vanuit de Wmo zetten wij ons dagelijks in om deze zorg en ondersteuning te bieden. Maar we hebben ook een belangrijke regierol: dat houdt in dat de gemeente stimuleert, faciliteert, organiseert, partners en inwoners aanspreekt op hun verantwoordelijkheden, processen stroomlijnt en aanzet tot afstemming tussen betrokkenen. Vroegtijdige signalering en een goede samenwerking tussen het sociale en medische domein is erg belangrijk. Mantelzorgers van mensen dementie kennen een zware belasting. Juist ook voor deze groep ouderen en hun mantelzorgers is het van belang om de ondersteuning de komende jaren verder te verbeteren. En we zetten ons in om stille armoede onder ouderen te voorkomen.

DIT IS WAT WE DOEN

DEMENTIE VRIENDELIJKE GEMEENSCHAP

Dementie wordt volksziekte nummer één. De ziekte treft één op de vijf mensen in Nederland, dus krijgen we er vrijwel allemaal mee te maken. In de familie- of vriendenkring, maar ook op straat, in de winkel of op het werk. Mede door de vergrijzing zal het aantal mensen met dementie in Woensdrecht de komende jaren explosief groeien: een bijna verdubbeling wordt rond 2040 verwacht. Dementie is volgens artsen en onderzoekers de aandoening met de hoogste ziektelast voor de patiënt. Hiermee wordt de impact van de ziekte op het leven bedoeld, zoals

de invloed op mobiliteit, zelfzorg, dagelijkse activiteiten, pijn, depressie en cognitie. Maar ook de mantelzorger wordt zwaar belast: van hen is ongeveer de helft (te) zwaar belast door de combinatie van werk en mantelzorg. Daardoor gaat de kwaliteit van leven voor zowel de mantelzorger als degene met dementie achteruit. Woensdrecht wil graag een dementievriendelijke gemeenschap zijn: waar mensen met dementie en hun mantelzorgers zo lang mogelijk thuis wonen en kunnen participeren in de samenleving.

- Woensdrecht ondersteunt het Dementienetwerk West-Brabant. Dit is een samenwerkingsverband van partijen die zich bezig houden met zorg en welzijn voor mensen met dementie en hun mantelzorgers in de regio. Het biedt ondersteuning aan en faciliteert afstemming tussen de ketenpartners bij het gezamenlijk ontwikkelen van plannen, ontwikkelt activiteiten en organiseert trainingen. In het voorjaar van 2020 is de nieuwe Zorgstandaard Dementie verschenen, waarin afspraken zijn gemaakt over wat goede zorg is bij dementie. Het Dementienetwerk begeleidt de implementatie van de Zorgstandaard in de regio.

- De lokale werkgroep Dementie Vriendelijke Gemeenschap (DVG) – en samenwerking tussen diverse netwerkpartners, onder leiding van de BWI – zet zich in voor:

- taboedoorbreking rond dementie
- het geven van een stem aan mensen met dementie
- deskundigheidsbevordering
- (vroeg)signalering en het omgaan met dementie (bejegening)

- ontmoetingen tussen mensen met dementie en hun mantelzorgers en overige burgers in eigen wijk of kern of leden van verenigingen
- actieve participatie in de samenleving
- respijtmogelijkheden voor mantelzorger

Dit alles heeft ten doel Woensdrecht een dementievriendelijke gemeenschap te maken. Hierbinnen is ruimte voor een dementievriendelijke omgang met medeburgers, waardoor sociaal isolement van dementeren wordt voorkomen.

Tevens worden er diverse activiteiten georganiseerd om dementerenden en hun mantelzorgers te faciliteren. Voorbeelden hiervan zijn het organiseren van deskundigheidsbevordering voor mantelzorgers (Ondersteuningsgroepen Partners van mensen met Dementie) en ontspannende activiteiten voor mensen met dementie en hun mantelzorgers.

- In Bibliotheek West-Brabant in Hoogerheide is een Geheugenhuis gevestigd. Het is een plek waar alle informatie over dementie en het geheugen is gebundeld. Mensen die informatie willen over de ziekte van Alzheimer of geïnteresseerd zijn in de werking van het geheugen kunnen er terecht.
- Alzheimer West-Brabant organiseert zo'n vijf maal per jaar een Alzheimercafé. Dit is een ontmoetingsplek voor mensen met dementie, hun naasten en belangstellenden. Iedere bijeenkomst kunnen bezoekers in alle openheid met elkaar praten over een leven met dementie onder leiding van een deskundig gespreksleider. De wisselende thema's houden verband met het proces van dementie en worden vooraf aangekondigd.

MANTELZORGONDERSTEUNING

Mantelzorgers leveren een belangrijke bijdrage aan de zorg voor hun naaste. Zij doen dit onbezoldigd en vanuit het idee dat dit 'gewoon zo

hoort'. Toch is er een reëel risico op overbelasting. Daarom ondersteunen en faciliteren de ouderenadviseurs van de BWI mantelzorgers die langdurig voor iemand in hun naaste omgeving zorgen. Dit doen zij door aan mantelzorgers informatie, advies en ondersteuning te geven.

Mantelzorgers zijn belangrijk voor onze gemeenschap. Zij verdienen onze waardering. Daarom zullen wij hen ook de komende jaren in het zonnetje zetten tijdens de Dag van de Mantelzorg. En hen als blijk van waardering een waardig mantelzorgcompliment uitreiken. Deze momenten zijn belangrijk om in gesprek te blijven met onze mantelzorgers en van hen te horen waar zij tegenaan lopen.

Binnen het landelijke programma 'In voor mantelzorg', onderdeel van Langer Thuis, gaan organisaties uit zorg en welzijn en gemeenten in een lokale praktijk aan de slag om de ondersteuning aan en samenwerking met mantelzorgers te verbeteren. Op de Brabantse Wal wordt, in samenwerking met Movisie en Vilans, de puzzel voor gelukkige mantelzorgers gelegd. Belangrijkste doelen: het mantelzorgdoolhof toegankelijk maken, mantelzorgers ontzorgen, mantelzorgondersteuning makkelijker en toegankelijker maken en beroepskrachten beter toerusten. Het is de verwachting dat binnen dit programma, dat nog tot en met 2021 loopt, de nodige proces- en beleidsverbetering naar voren komen.

HIER ZETTEN WE OP IN RESPIJTZORG EN RESPIJTVOORZIENING

Respijtzorg is een vorm van mantelzorgondersteuning waarbij de zorg tijdelijk en volledig wordt overgenomen. Het doel van respijtzorg is de mantelzorger een adempauze te geven. De pauzes in de zorg zijn van groot belang: ze voorkomen overbelasting en helpen om de mantelzorg langer vol te houden. Hoewel respijtzorg vaak als laatste redmiddel wordt gezien, is het juist belangrijk dat respijtzorg

preventief en vroegtijdig wordt ingezet. Zo kunnen mantelzorgers eraan wennen om de zorg meer los te laten, en wordt overbelasting voorkomen voordat deze optreedt.

Wat goede respijtzorg is, is persoonlijk, omdat het gaat om het effect: daadwerkelijk een adempauze ervaren van de intensieve zorgtaken. De persoonlijke situatie en wensen bepalen welke vorm van vervangende zorg moet worden ingezet. Er zijn vele vormen denkbaar. Ze worden uitgevoerd door zorgprofessionals of door deskundige vrijwilligers. Het kan thuis in de vertrouwde omgeving van een naaste of buitenshuis in een omgeving waar ze zich veilig en op haar gemak voelt. Uitgangspunt hierbij is steeds dat we ons de vraag stellen hoe we ervoor zorgen dat de mantelzorger op de been blijft.

We merken dat de vraag naar respijtzorg toeneemt. En we beseffen ons ook dat die vraag in de toekomst nog verder zal toenemen. Dat stelt ons voor nieuwe uitdagingen. Er worden namelijk knelpunten ervaren bij het huidige gebruik van respijtzorg:

- Mantelzorgers en zorgvragers weten onvoldoende wat er aan aanbod bestaat of hoe ze dat moeten regelen. Daarnaast geven mantelzorgers niet graag de zorg uit handen of voelen zich schuldig als ze de zorg overdragen aan een ander.
- Er zijn onvoldoende (beschikbare) respijtvorzieningen in de regio.
- Er is bij mantelzorgers en zorgvragers onduidelijkheid over mogelijkheden rond financiering van de voorzieningen, met name over de samenloop van verschillende wetten.
- De beleidsregels Wmo gaan uit van ondersteuning van de zorgvrager, terwijl bij respijtzorg ondersteuning van de mantelzorger gewenst is.

- Huidige respijtlocaties sluiten maar tot op zekere hoogte aan bij de interesses en wensen van verschillende doelgroepen.

Deze uitdagingen vragen om een brede en integrale aanpak om de respijtzorg in onze gemeente naar een hoger plan te tillen. We zullen ons hiervoor op de volgende manier inzetten:

- Binnen het project 'In voor mantelzorg' werken we met onze regiogemeenten aan het inventariseren en organiseren van voldoende respijtvorzieningen.
- We faciliteren mantelzorgers en zorgvragers om zich in een vroegtijdig stadium voor te bereiden op het zorgtraject en hen te laten beseffen wat ze zelf kunnen doen en regelen.
- De gemeente gaat met zorgaanbieders in gesprek over het aantal benodigde plekken respijt- en logeerszorg en over de financiering ervan.
- Onderzocht wordt hoe we de beleidsregels Wmo beter kunnen laten aansluiten bij de wensen en ondersteuningsbehoefte van mantelzorgers en respijtbehoeftigen. Uitgangspunt hierbij is dat de mantelzorger op het moment van dreigende overbelasting óók een zorgvrager is.

AANPAK OUDERENMISHANDELING

Ouderenmishandeling is het handelen of nalaten van handelen, waardoor een ouder persoon lijdt. Er zijn verschillende vormen van ouderenmishandeling: lichamelijke mishandeling, psychische mishandeling, verwaarlozing, financiële uitbuiting en seksueel misbruik. Naar schatting worden jaarlijks 200.000 ouderen slachtoffer van mishandeling.

Vanuit het programma 'Geweld hoort nergens thuis' werken we in de jaren 2020 en 2021 specifiek aan het bestrijden en voorkomen van ouderenmishandeling. Dat betekent dat we een

plan opstellen waardoor de aanpak van ouderen mishandeling op lokaal niveau is geborgd (preventie, (vroeg-) signalering, hulpverlening en nazorg aan ouderen en hun netwerk). Daarnaast stellen we aandachtsfunctionarissen met specialisatie ouderen mishandeling aan binnen het gemeentelijk domein en zorgen ervoor dat zij voor deze taak worden getraind.

Als gemeente initiëren en begeleiden we het opstarten van een lokale alliantie Veilig Financieel Ouder Worden. Dat zijn lokale netwerken van deelnemers die kennis over financieel misbruik van ouderen delen en bundelen. Deelnemers zijn bijvoorbeeld Veilig Thuis, Startpunt Grip op Geld, politie, notarissen, wijkverpleegkundigen, banken, ouderenbonden, thuiszorg, etc. Binnen een lokale alliantie ontstaan zogenoemde 'korte lijntjes': de diverse disciplines leren elkaar kennen en trekken gezamenlijk op. Hierdoor weten zij elkaar makkelijker te vinden in gevallen van een niet plus gevoel of spoed.

STILLE ARMOEDE ONDER OUDEREN

Veel ouderen dragen hun lot in stilte en zwijgen over geldproblemen. Terwijl die heel fors kunnen zijn. Uit trots of schaamte komen ze niet naar buiten met hun verhaal, en blijven de problemen onzichtbaar. Bijzondere aandacht voor ouderen op het gebied van armoedebestrijding is daarom gewenst.

We signaleren dat – met het stijgen van de leeftijd – een stapeling van zorgkosten voor sommige ouderen tot financiële problemen leidt. Vaak komen zij bij pensionering nog niet in aanmerking voor toeslagen en regelingen, maar vermindert hun vermogen en besteedbaar inkomen met de jaren, waardoor een inkomensval plaatsvindt en daarmee een reële kans op armoede ontstaat. Na pensionering verdwijnt deze groep uit beeld en kloppen zij niet zo makkelijk meer aan bij de instanties wanneer de financiële situatie verslechtert.

Op het gebied van armoedebestrijding worden vanuit de gemeenschap een heleboel lokale initiatieven opgepakt. Zo worden er allerlei activiteiten georganiseerd: er zijn lunches, kookmiddagen en diverse uitjes. Ook worden buurtsportcoaches ingezet zodat ouderen zonder bijdrage kunnen blijven sporten.

Omdat stille armoede onder ouderen een lastig te signaleren probleem is, zetten we ruim in op preventie en vroegsignalering. Wat op dit moment nog ontbreekt is een goede monitoring op een tweetal risicogroepen:

- ouderen die vanuit de uitkering / bijstand bij de ISD doorstromen naar het pensioen

- ouderen waarbij (loon)beslag wordt gelegd op het pensioen bij de Sociale Verzekeringsbank (SVB).

We gaan daarom zowel met de ISD als de SVB in gesprek om na te gaan of we deze partijen samenwerkingspartner kunnen worden binnen ons vroegsignaleringsbeleid. Hiermee hopen we kwetsbare groepen ouderen eerder in beeld te krijgen. We hebben hierbij uiteraard aandacht voor de geldende privacywetgeving.

3.4 Pijler Wonen en Woonomgeving

INTRO

Ouderen wonen tot op steeds hogere leeftijd zelfstandig, ook wanneer zij minder mobiel worden en meer behoefte krijgen aan zorg. Ze hebben behoefte aan een beschermde woonomgeving waar wonen, welzijn en zorg gecombineerd kunnen worden. Uit onderzoek blijkt dat mensen als ze ouder worden het liefst in hun huidige woning blijven wonen. Aanpassingen in en om de woningen en de inzet van domotica kunnen daaraan bijdragen. Als het niet anders kan verhuist men het liefst naar een andere woning in de eigen buurt. De toenemende vergrijzing heeft gevolgen voor de noodzakelijke woningvoorraad en de woningbouwontwikkeling nu en in de toekomst.

DIT IS WAT WE DOEN HUIS VAN MORGEN

Het Huis van Morgen informeert inwoners en (toekomstige) zorgprofessionals over slimme innovaties die het mogelijk maken om langer thuis te blijven wonen. Het laat je kennismaken met vernieuwende toepassingen waarbij een selectie wordt gemaakt uit de vele hulpmiddelen die er op de markt zijn. Ook wordt uitgebreid stil gestaan bij digitale zorgondersteuning, ook wel e-health genoemd, die de toegang tot zorgvoorzieningen veel makkelijker maakt.

Het Huis van Morgen gaat vanaf 2020 lokaal en rouleren tussen de deelnemende gemeente. Dat betekent dat het ieder half / driekwart jaar zijn intrek neemt in een locatie van de desbetreffende gastgemeente. In 2021 zal het Huis van Morgen naar Woensdrecht komen.

Daarbij zal het ook regelmatig 'on tour' gaan om aan te sluiten bij diverse initiatieven in de lokale kernen. We versterken de samenwerking met de Wmo-consulenten en de wijkverpleegkundigen.

De hulpmiddelen in het Huis van Morgen zijn er op gericht dat mensen langer zelfstandig kunnen blijven wonen in hun eigen omgeving. Zo lang je gezond bent, is dat vaak geen probleem. Maar wat als je ouder wordt en minder mobiel bent of een beperking of ziekte hebt? Wat is er dan nodig om zelfstandig te blijven wonen? In de komende jaren zullen inwoners in toenemende mate vragen om regie over hun eigen gezondheid en zorg. Het Huis van Morgen levert een belangrijke bijdrage op het gebied van kennis en kunde van een goede gezondheid en een zelfredzame toekomst.

MANTELZORGWONINGEN

De gemeente maakt het mogelijk een tijdelijke mantelzorgwoning in gebruik te nemen. Dit is een zelfstandige woning op eigen terrein en is bedoeld voor de persoon die wordt verzorgd. De mantelzorger kan zelf ook in de mantelzorgwoning wonen.

Zo'n woning kan bijvoorbeeld een garage zijn die, voor de periode dat de zorg verleend moet worden, omgebouwd kan worden tot tijdelijk woonhuis of een 'portocabin-achtige' woning die tijdelijk in een tuin wordt geplaatst. Hierdoor kan een zorgbehoevende langer in de veilige en vertrouwde omgeving blijven wonen. De mantelzorger woont dicht bij en kan hierdoor makkelijker de zorg combineren met het gezin, werk en hobby's. Hierdoor kunnen zij de taken

beter volhouden en dit vermindert het risico op overbelasting.

Of een omgevingsvergunning nodig is voor een mantelzorgwoning, kan worden gecontroleerd met de vergunningscheck op ► omgevingsloket.nl.

BLIJVERSLENING

De gemeente Woensdrecht biedt huiseigenaren de mogelijkheid om te investeren in een toekomstbestendige woning. Met een Blijverslening (formeel: Stimuleringslening) kunnen zij aanpassingen aan hun woning financieren die ervoor zorgen dat zij langer zelfstandig thuis kunnen blijven wonen.

Veel senioren willen ook zo lang mogelijk zelfstandig in hun woning blijven wonen. Met bijvoorbeeld het verplaatsen van een slaapkamer of badkamer naar de begane grond, het aanbrengen van rolstoelbrede deuren of het installeren van domotica kunnen zij dit realiseren. Als er (nog) geen recht is op een Wmo-voorziening, zijn de kosten voor eigen rekening. Lang niet alle senioren hebben voldoende spaargeld om dergelijke maatregelen te betalen. Ook is het voor deze doelgroep moeilijk om geld te lenen. De Blijverslening kan dan uitkomst bieden. Ze is er zowel in een consumptieve als hypothecaire variant, met een maximum leenbedrag van € 35.000. De exacte voorwaarden zijn terug te vinden op ► svn.nl.

HIER ZETTEN WE OP IN

WOONVISIE OUDEREN

Door de veranderingen in leeftijdssamenstelling van de bevolking zal er de komende jaren veel aandacht zijn voor het 'wonen met zorg en welzijn'. Sterker: zowel binnen het provinciaal beleid als de in ontwikkeling zijnde Woonvisie van de gemeente Woensdrecht zal het ouderenwoonvraagstuk een prominente plaats innemen.

In het kader van ouderenhuisvesting wacht de gemeente in samenwerking met haar partners de

komende jaren een stevige opgave. De provincie maakt voor iedere gemeente een bevolkings- en woningbehoefteprognose. Zo ook voor ouderen specifiek. In de periode 2015-2045 is in de gemeente Woensdrecht noodzaak tot het realiseren van 215 extra nultredenwoningen en 190 extra geclusterde ouderenwoningen (hiertoe behoren o.a. woon-zorgcomplexen, aanleunwoningen, serviceflats en hofjeswoningen) (Provincie Noord-Brabant, 2017b). Dit betreft hier zowel koop- als huurwoningen.

De prognosecijfers vertellen ons waar we voor aan de lat staan. Maar de daadwerkelijke, lokale behoefte kan hier niet uit worden opgemaakt. Evenals de groep ouderen onderling verschilt, doet de lokale behoefte dat op kern-niveau ook. De populatie ouderen is wisselend, evenals het woningaanbod. Wanneer we daadwerkelijk uitvoering willen geven aan de toekomstbestendige woonvisie, zullen we de lokale woonopgave voor ouderen in beeld moeten brengen.

We gaan daarom bij de totstandkoming van de Woonvisie het gesprek aan met onze ouderen om goed in beeld te brengen wat hun lokale woonbehoeftes zijn. De toekomstige demografische ontwikkelingen vragen dat hun stem niet ongemoeid kan worden gelaten. Ouderen zijn over het algemeen honkvast en erg gehecht aan hun sociale netwerk. Plannen dienen daarom per kern bekeken te worden. In de prestatieafspraken met woningcorporaties zetten we in op duurzame ouderenhuisvesting. Ook in onze samenwerking met marktpartijen zetten we woonbehoefte van ouderen hoog op de agenda.

LOKALE DOORVERTALING VAN HET RAPPORT VAN DE COMMISSIE 'TOEKOMST ZORG THUISWONENDE OUDEREN' (2020)

Op voordracht van het kabinet-Rutte III heeft de commissie 'Toekomst zorg thuiswonende ouderen' onderzoek gedaan naar wat er nodig is om de zorg voor thuiswonende ouderen ook in de toekomst op peil te houden, rekening houdend met demografische, maatschappelijke en technologische ontwikkelingen en de betaalbaarheid van de zorg. Het advies 'Oud en zelfstandig in 2030' van de commissie is in januari 2020 gepubliceerd. Zij doet hierin een groot aantal aanbevelingen aan verschillende partijen voor mogelijke oplossingsrichtingen. Drie aanbevelingen aan gemeenten lichten wij hieronder toe voor een lokale doorvertaling.

Ondersteun en stimuleer de doorstroming naar geschikte woningen

'Langer thuis' wonen wordt door velen begrepen als 'blijven wonen in het huis waar je altijd gewoond hebt'. Hierdoor bestaat het risico dat het zicht wordt ontnomen op de voordelen van nieuwe woonvormen. Ook staat deze interpretatie haaks op de veranderende woonbehoeften bij het ouder worden. Een suboptimale woonomgeving is namelijk niet wenselijk. Wanneer ouderen te lang in een te groot huis blijven wonen, brengt dit gezondheidsrisico's als vereenzaming met zich mee. Ook belemmert het de doorstroming op de woningmarkt.

Veel ouderen ervaren dat hun woning niet meer geschikt is of dat hun woonomgeving niet meer biedt wat zij nodig hebben. Toch schrikken zij terug voor de vragen die een verhuizing bij hen oproept. Waar is dan die andere woning, kan ik die wel betalen, moet ik dan weg uit mijn buurtje, wie helpt me met opruimen, inpakken en de administratie?

Twee interventies kunnen ouderen helpen om toch de nodige stappen te zetten ter verbetering van hun woonsituatie.

Wooncoaches – Realiseer in samenwerking met partners zogenaamde wooncoaches (of: verhuisadviseurs) die de opdracht hebben senioren die in een niet meer passende woning wonen te informeren over en begeleiden bij het vinden van meer passende woonruimte. Er zijn in den lande positieve ervaringen opgedaan met diverse initiatieven op dit vlak. Er is vooral behoefte aan goede informatievoorziening. Ouderen missen een centraal aanspreekpunt waar zij met hun vragen en problemen terecht kunnen. Door ouderen beter te informeren over de doorstroming naar een passende woning, worden zij geholpen comfortabeler te wonen, meer toegespitst op de levensfase. De wooncoaches dienen in goede verbinding te staan de lokale toegang – voor een integrale en levensbrede benadering.

Doorstroomregeling – Een veelgehoord argument onder senioren in de sociale huursector is de aanname dat de huursprong die vaak met een verhuizing gepaard gaat een belemmering vormt voor ouderen om te verhuizen. Het feit dat (langjarige) huurders fors meer huur gaan betalen bij een verhuizing, draagt allerminst bij een goede doorstroming. Zij kiezen er daarom voor te blijven zitten in een, soms suboptimale, woning. Voorgesteld wordt daarom te onderzoeken of in samenwerking met de woningcorporaties een stimulans kan worden ontwikkeld om deze huursprong financieel te compenseren. Gedacht kan worden aan een kortingsregeling, waarbij huurders hun 'oude' kale huur kunnen meenemen, eventueel met een kleine opslag. De corporaties lopen hierdoor huurinkomsten mis, maar voor de achtergelaten woningen kan de huur worden geharmoniseerd. Hierdoor kan deze regeling zonder grote investeringen worden gerealiseerd. Wel dient rekening te worden gehouden met de geldende huurprijsgrenzen.

Voor beide interventies dient te worden aangetekend dat dat het essentieel is dat er voldoende geschikte woningen zijn.

Bevorder de totstandkoming van woonvormen die het ouderen makkelijk maken elkaar bij te staan

Doordat de verzorgingshuizen verdwenen zijn, ervaren ouderen, wanneer zij eraan toe zijn om te verhuizen, dat er een tekort is aan geschikte woonmogelijkheden. Het gebrek aan woonmogelijkheden tussen 'thuis' en 'verpleeghuis' ontmoedigt het tijdig anticiperen op verhuizen. Nieuwe woonvormen kunnen een oplossing bieden. De fysieke woonomgeving is voor ouderen cruciaal om zelfstandig te kunnen (blijven) wonen en zo min mogelijk afhankelijk te worden van zorg. Wonen in (semi-)collectieve woonvormen zorgt voor sociale cohesie en bevordert onderlinge hulp op basis van wederkerigheid. Omdat het mantelzorgpotentieel de komende jaren onder de jongere generatie steeds geringer wordt, zullen jongere en oudere ouderen elkaar steeds meer moeten bijstaan. In geclusterde woonvormen kunnen ouderen veilig wonen wordt op effectieve en doelmatige wijze (verpleeg)zorg verleend. Het uitwerken van nieuwe combinaties van wonen, zorgen en leven, in samenspraak met ouderen, welzijns- en zorgorganisaties en woningbouwcorporaties, dient prioriteit te krijgen. Verspreid over het hele land is de afgelopen jaren een grote diversiteit aan nieuwe woonmogelijkheden voor ouderen ontstaan, al of niet met een eigen aanbod van professionele zorg en ondersteuning: hofjes, geclusterde woningen, woongemeenschappen, woonzorgcentra en -complexen, gestippelde woonzorggroepen, zorgvilla's, kangoeroe-woningen. De teller op de Monitor Geclusterd Wonen (ministeries van VWS en BZK) laat in de gemeente Woensdrecht (echter) nog geen gerealiseerde initiatieven zien.

Biedt op transitiemomenten actief voorlichting en ondersteuning aan en zorg dat ouderen weten waar ze met vragen en problemen terecht kunnen / Geef actief voorlichting over vormen van geclusterd en collectief wonen voor ouderen

De positieve ervaringen met nieuwe woonvormen zijn slechts in kleine kring bekend. Het breed uitdragen van de voordelen van

(semi-)collectieve woonvormen is van belang om een grootschalige realisatie te bevorderen. Bij goede informatievoorziening is tijdigheid een belangrijke factor. Mensen anticiperen vaak nog niet tijdig op de consequenties van ouder worden. Vooruitkijken en anticiperen kan juist helpen om langer zelfstandig te functioneren en wonen. Pensionering is zo'n belangrijk transitie-moment waarbij hier stil kan worden gestaan. Het onderdeel toekomstbestendig wonen dient een permanente plek te krijgen binnen de bijeenkomst 'Grip op een nieuwe levensfase'.

EVALUATIE VAN MANTELZORGWONINGEN EN BLIJVERSLENIING

Mantelzorgwoningen voorzien in een stijgende behoefte. Iedere jaar worden enkele mantelzorgwoningen betrokken, naar verwachting zal dit de komende jaren verder toenemen. Er zijn op dit moment geen signalen dat praktijk en beleid niet in overeenstemming met elkaar zijn. Wel kan de informatievoorziening nog beter. Hier zou meer aandacht mogen zijn voor de lokale aspecten en vereisten. Ook moet helder zijn waar inwoners met specifieke vragen zich kunnen melden.

Aan de Stimuleringslening is – op gebied van het levensloopbestendiger maken van de woning – nog onvoldoende richtbaarheid gegeven. Vrijwel alle aanvragen hebben tot heden (juni 2020) betrekking op het verduurzamen van de woning, zoals het aanbrengen van zonnepanelen. Er zijn nog geen aanvragen binnengekomen om de woning levensloopbestendiger te maken. Hier ligt nog een opgave. Een communicatiecampagne waarbij we de mogelijkheden onder de aandacht brengen, is wenselijk. In een later stadium is het belangrijk goedgekeurde aanvragen, waarbij de ervaringen positief zijn, onder de aandacht van onze inwoners te brengen.

4. Actielijst

DIT IS WAAR WE OP GAAN INZETTEN

ONDERWERP	UITVOERING	ACTOREN
Positieve gezondheid	De verankering van het gedachtegoed van Positieve Gezondheid d.m.v. training en cursussen binnen de integrale toegang en sociaal beleid.	Gemeente i.s.m. GGD
Preventie van dementie	Het uitrollen van de campagne 'We zijn zelf het medicijn' gericht op de bewustwording van de relatie tussen leefstijl en hersengezondheid.	GGD i.s.m. Dementie-netwerk en lokale werkgroepen
Grip op een nieuwe levensfase	Informatieve bijeenkomsten en workshops voor aankomend pensioengerechtigden waarbij wordt ingegaan op de mogelijkheden die er zijn om invulling te geven aan deze nieuwe levensfase.	KBO & BWI i.s.m. gemeente
Doorontwikkeling aanpak eenzaamheid	Een structurele overlegtafel met partners betrokken in het ouderenbeleid, om zo integraliteit en samenwerking te bevorderen.	Gemeente i.s.m. partners
Doorontwikkeling aanpak eenzaamheid	Het inrichten van een lokaal signaalpunt tegen eenzaamheid.	BWI i.s.m. gemeente
Doorontwikkeling aanpak eenzaamheid	Het aanbieden van preventieve huisbezoeken 75+	KBO, de Zonnebloem & BWI
Doorontwikkeling aanpak eenzaamheid	Het ontwikkelen van het 'Telefoonbezoekje' waarbij vrijwilligers wekelijks bellen met inwoners die behoefte hebben aan meer sociaal contact. Tevens brengen we de landelijke Luisterlijn beter onder de aandacht.	BWI / Gemeente
Zingeving	Aansluiting bij het project 'Ons Gesprek' waarbij het bespreekbaar maken van zingevingsvraagstukken een belangrijk middel om eenzaamheidsgevoelens tegen te gaan.	KBO
Mantelzorg	We blijven de waardering voor onze mantelzorgers uitdragen door het uitreiken van het mantelzorgcompliment. Deze momenten zijn van groot belang om contact te leggen met de doelgroep en hen in gesprek te blijven.	Gemeente i.s.m. BWI

Mantelzorg	We uitkomsten uit het project 'In voor Mantelzorg' zijn een startpunt om te komen tot verbetering van ons mantelzorgbeleid.	Gemeente en BWI
Respijtzorg en respijtoorziening	We zetten ons samen met onze regiogemeenten in voor het inventariseren en organiseren van voldoende respijtoorzieningen. We gaan met zorgaanbieders in gesprek over het aantal benodigde plekken respijt- en logeertzorg en over de financiering ervan.	Gemeente
Respijtzorg en respijtoorziening	We onderzoeken hoe we de beleidsregels Wmo beter kunnen laten aansluiten bij de wensen en ondersteuningsbehoefte van mantelzorgers en respijtbehoefteigen.	Gemeente
Ouderenmishandeling	We werken een plan uit om ouderenmishandeling op lokaal niveau te borgen. Daarnaast stellen we een aandacht-functionaris aan die zich onder meer gaat bezighouden met ouderenmishandeling – en hiervoor zal worden getraind.	Gemeente i.s.m. BWI
Ouderenmishandeling	We initiëren en begeleiden we het opstarten van een lokale alliantie Veilig Financieel Ouder Worden.	Gemeente i.s.m. lokale partners
Stille armoede	We maken afspraken met partijen over vroegsignalering van een lastig in beeld te krijgen doelgroepen.	Gemeente i.s.m. ISD en SVB
E-health en technologie	Het Huis van Morgen wordt verder doorontwikkeld. Vanaf 2020 gaat het Huis lokaal en rouleren tussen de deelnemende gemeenten. In 2021 zal Woensdrecht worden aangedaan en zal het Huis zich hier voor enige tijd vestigen.	Huis van Morgen i.s.m. deelnemende gemeenten
Wonen	Ouderen worden betrokken bij de totstandkoming van de Woonvisie Woensdrecht	Gemeente en ouderen-organisaties
Wonen	We onderzoeken de mogelijkheden tot het realiseren van Wooncoaches en een doorstroomregeling..	Gemeente i.s.m. woningcorporaties
Wonen	We zetten in op de ontwikkeling van meer (semi-)collectieve woonvormen tussen 'thuis' en 'verpleeghuis'	Gemeente i.s.m. woningcorporaties en project-ontwikkelaars
Wonen	We geven meer ruchtbaarheid aan de Stimuleringslening in het kader van levensloopbestendig wonen en aan de mogelijkheid tot het laten plaatsen van een mantelzorgwoning.	Gemeente

Literatuur

- Alzheimer Nederland. (2020). *Mensen met dementie per gemeente*. Retrieved from <https://www.alzheimer-nederland.nl/sites/default/files/directupload/factsheet-dementie-per-gemeente.pdf>
- CBS. (2019). *Regionale kerncijfers Nederland*. Retrieved from <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/70072ned/table?dl=38502>
- CBS. (2020). *Hoe is de leefsituatie van Nederlandse ouderen?* Retrieved from <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2020/19/hoe-is-de-leefsituatie-van-nederlandse-ouderen->
- GGD West-Brabant. (2016). *Gezondheid van 65-plussers inwoners Woensdrecht*. Retrieved from https://brabantscan.nl/jive?workspace_guid=38c15bb5-9368-4e93-ad10-24d205d40525
- Livingston G, Sommerlad A, Orgeta V, Costafreda SG, Huntley J, Ames D et al. (2017). Dementia prevention, intervention, and care. *Lancet*. 390(10113):2673–2734.
- Maat, J.W. van de & Zwet, R. van der (2016). Dossier “Wat werkt bij de aanpak van eenzaamheid”. Utrecht: Movisie
- Maat, J.W. van de & Zwet, R. van der (2018). Preventie van eenzaamheid: bouwstenen voor beleid. Movisie.
- Provincie Noord-Brabant. (2017a). *Bevolkingsprognose Noord-Brabant*. Retrieved from <https://bevolkingsprognose.brabant.nl/hoofdstuk/bevolkingsgroei-brabant>
- Provincie Noord-Brabant. (2017b). *Wonen met zorg en welzijn*. Retrieved from <https://bevolkingsprognose.brabant.nl/hoofdstuk/wonen-met-zorg-en-welzijn>
- Raad van Ouderen (2019). *Zingeving*. Retrieved from [https://www.beteroud.nl/beteroud/media/documents/Advies-RvO-Zingeving-november-2019-\(003\).pdf](https://www.beteroud.nl/beteroud/media/documents/Advies-RvO-Zingeving-november-2019-(003).pdf)
- SCP. (2019). Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040. Retrieved from https://mantelzorg.nl/uploads/content/file/Toekomstverkenning%20mantelzorg%20aan%20in%202040_1573137290.pdf
- SEO. (2017). *Inkomenspositie ouderen*. Retrieved from http://www.seo.nl/uploads/media/2017-09_Inkomenspositie_ouderen.pdf
- Van Campen, C., Vonk, F., & Van Tilburg, T. (2018). Kwetsbaar en eenzaam? Risico's en bescherming in de ouder wordende bevolking. Den Haag: SCP.
- Van Tilburg, T. G., & de Jong Gierveld, J. (2007). Zicht op eenzaamheid. *Achtergronden, oorzaken en aanpak*. Assen: Van Gorcum.